

HOOFDSTUK I.

De snelle uitbreiding van en de langzame ontwikkeling der bisschoppelijke macht over de kerk.

Altijd opnieuw verbaast en verblijdt ons de snelheid, waarmee het christendom zich na 's Heeren opstanding en de uitstorting van den Heiligen Geest heeft uitgebreid. Het geheim daarvan school natuurlijk in hoofdzaak in het Evangelie zelf, dat aan 's menschen diepste zielsbehoeften beantwoordt en dat deswege eene wereldoverwinnende kracht bezat en behoudt. Maar toch mag daarbij niet de moed der eerste heilsgezanten worden vergeten, die met schier ongeloofelijke volharding het zendingswerk hebben verricht. Wanneer men in aanmerking neemt hoe gebrekkig, althans in vergelijking met onzen tijd, destijds de middelen van verkeer waren, en hoe groote gevaren het reizen dikwerf met zich bracht, dan staan wij versteld over den grooten omvang, dien het zendingsgebied reeds spoedig had verkregen. Er was een heilige geestdrift, die ons nu nog na eeuwen met bewondering vervult.

Natuurlijk denken wij hier allermeeft aan den grooten heidenapostel, den vroegeren farizeër, Paulus, die het Evangelie van den uitsluitend joodschen bodem verwijderd en op dien der menscheid overgebracht heeft. Maar wij doen verkeerd, wanneer wij hem te veel op zichzelf beschouwen en losmaken van de uitgebreide groep van mannen en vrouwen, die naast of met hem het zendingswerk deden. Naar noord en zuid, naar oost en west trokken toen de helden des geloofs ter verbreiding van het christendom uit. Petrus maakte al spoedig een rondreis door de verschillende gemeenten van Palestina in Judea, Galilea en Samaria¹⁾; later vinden wij hem in Antiochië²⁾, en eindelijk, naar de eenstemmige overlevering der oude kerk, te Rome. Johannes werkt in Klein-Azië. De gemeente van Antiochië zendt Barnabas en Saulus als zendelingen uit. Dezen trekken naar Cyprus, Perge in Pamphylië, Antiochië in Pisidië, Iconium, Lystra en Derbe, en verkondigen overal het Evangelie³⁾. Johannes Marcus, die Barnabas en Saulus aanvankelijk had vergezeld en daarna afzonderlijk met Barnabas

¹⁾ Hand. 9 : 31, 32.

²⁾ Gal. 2 : 11.

³⁾ Hand. 13 en 14.

naar Cyprus is gegaan¹⁾, werkt later met Paulus te Rome²⁾. Silas, dezelfde als Silvanus, reist met Paulus door Syrië, Cilicië, Phrygië, Galatië, Mysië en vervolgens naar Europa, namelijk naar Filippi, Thessalonica en Berea³⁾. Tijdens zijn oponthoud in Berea om dáár met Timotheus, dien Paulus zich als medearbeider in Lystra had verworven, de gemeente te versterken⁴⁾, trekt Paulus naar Athene en van daar naar Corinthe⁵⁾. In deze laatstgenoemde gemeente, waar Silas en Timotheus zich weder bij Paulus voegden⁶⁾ ontmoet deze een joodsch echtpaar, Aquila en Priscilla, die, christenen geworden, tot zijne trouwste medewerkers gaan behooren „wien ik” — zoo zegt hij — „niet alleen dankbaar ben, maar ook al de gemeenten onder de heidenen⁷⁾.” Door hun toedoen wordt op zijn beurt een zekere Apollos „een welsprekend man”, die tot de aanhangers van Johannes den Dooper had behoord, maar ook veel van Jezus had vernomen, dieper in het Christendom ingeleid en straks een krachtig geloofsgetuige, vooral in Corinthe⁸⁾. In ditzelfde Corinthe speelt een andere medearbeider van Paulus, namelijk Titus, een geboren Griek, een voorname iol. Beurtelings vinden wij hem in den dienst van het Evangelie in Antiochië, Jerusalem, Corinthe en de landstreek Dalmatië, aan de oostelijke kust van de Adriatische zee⁹⁾. Paulus' vriend Lucas, den geneesheer, vinden wij bij hem te Rome¹⁰⁾. Epaphras, die zich veel in Klein-Azië ophield en de gemeente van Kolosse, wellicht ook die te Laodicea en Hierapolis stichtte, reist toch ook naar Rome, toen Paulus dáár gevangen zat¹¹⁾. Tychicus trekt nu eens van Corinthe naar Jerusalem, dan weder van Jerusalem naar Rome, eindelijk weder van Rome naar Efeze en Kolosse, altijd als medehelper van Paulus in den dienst van het koninkrijk Gods¹²⁾. Wij ontmoeten Paulus' metgezel Aristarchus, den burger van Thessalonica, te Efeze op diens derde zendingsreis, daarna te Troas, Jerusalem,

1) Hand. 15 : 36—39.

2) Kol. 4 : 10; Fil. 24 : 2; 2 Tim. 4 : 11.

3) Hand. 15 : 40—17 : 14; 2 Cor. 1 : 19; 1 Thess. 1 : 1; 2 Thess. 1 : 1; 1 Petr. 5 : 12.

4) Hand. 16 : 1—3; 17 : 14; 1 Cor. 4 : 17; Fil. 2 : 19—22; 2 Tim. 1 : 5; 3 : 15.

5) Hand. 17 : 15 vv.; 18 : 1 vv.

6) Hand. 18 : 5.

7) Hand. 18 : 2, 3, 18, 19, 26; 1 Cor. 16 : 19; 2 Tim. 4 : 19.

8) Hand. 18 : 24—19 : 1; 1 Cor. 1 : 12; 3 : 4, 5, 6, 22; 4 : 6; 16 : 12; Tit. 3 : 13.

9) 2 Cor. 2 : 12; 7 : 6, 13, 14; 8 : 6, 16, 23; 12 : 18; Gal. 2 : 1, 3; 2 Tim. 4 : 10; Tit. 1 : 3.

10) Kol. 4 : 14; 2 Tim. 4 : 11; Filem. vs. 24.

11) Kol. 1 : 7; 4 : 12, 13; Filem. vs. 23.

12) Hand. 20 : 4; Ef. 6 : 21; Kol. 4 : 7 vv.; 2 Tim. 4 : 12; Tit. 3 : 12.

Cesarea en eindelijk te Rome, waar hij echter ook weder niet schijnt gebleven te zijn ¹⁾. Met dien Aristarchus vergezellen Paulus op zijn reis door Macedonië en Griekenland, behalve de door ons reeds genoemde Timotheus en Tychicus, ook Sopater, de Bereër, Secundus, burger uit Thessalonica, Gajus van Derbe en Trofimus, een christen uit de heidenen uit Efeze ²⁾. Deze mannen zijn allen vertegenwoordigers van gemeenten in de provincies Macedonië, Galatië en Azië, gezonden om met Paulus de ingezamelde collecten naar Jerusalem te brengen. Epafroditus brengt Paulus uit Filippi, waar hij woont, eene ondersteuning in geld te Rome ³⁾, en Erastus trekt, op Paulus' last, met Timotheus uit Efeze naar Macedonië ⁴⁾. De gemeente te Corinthe zendt Stefanus, Fortunatus en Achaïcus naar Paulus te Efeze ⁵⁾. Zenas, een bekeerd joodsch schriftgeleerde, reist met Apollos naar Titus op Creta ⁶⁾. Wij vinden Lucius uit Cyrene te Antiochië en te Corinthe, Jason te Corinthe en te Thessalonica, beiden bekeerde joden ⁷⁾. Onesiforus uit Efeze bezoekt Paulus te Rome ⁸⁾. Dáár treden een paar bekeerde joden Andronicus en Junias, die vroeger elders met Paulus hadden gevangen gezeten, als apostelen op ⁹⁾.

Wij hebben met opzet een blik op deze mannen geworpen om te doen zien welk een uitgebreide kring van zendingen zich om Paulus had geschaard en te doen uitkomen welk een geestdrift er leefde in die eerste christengemeenten. Wij staan verbaasd over dat gestadig heen- en wedertrekken over zulke groote afstanden. Overal zien wij letterlijk de heilsgezanten aan het werk, hetzij zij het Evangelie verkondigen, hetzij zij gelden inzamelen voor den stoffelijken nood der gemeenten. Wij worden binnengeleid in de synagogen, waar aan de hand der profeten de Christus wordt verkondigd, of in de liefelijke huisgemeenten, zooals bij Aquila en Priscilla te Efeze ¹⁰⁾; bij Stefanus ¹¹⁾ of Gajus ¹²⁾ te Corinthe; bij Nymphas nabij Laodicea ¹³⁾; bij Filemon te Kolosse ¹⁴⁾; bij Aristobulus ¹⁵⁾

¹⁾ Hand. 19 : 29; 20 : 4; 27 : 2; Kol. 4 : 10; Filem. vs. 24.

²⁾ Hand. 20 : 4.

³⁾ Fil. 2 : 25—30; 4 : 10—18.

⁴⁾ Hand. 19 : 22, vgl. 2 Tim. 4 : 20.

⁵⁾ 1 Cor. 16 : 17.

⁶⁾ Tit. 3 : 13.

⁷⁾ Hand. 13 : 1; 17 : 5; Rom. 16 : 21.

⁸⁾ 2 Tim. 1 : 16—18; 4 : 19.

⁹⁾ Rom. 16 : 7.

¹⁰⁾ 1 Cor. 16 : 19; ook in Corinthe (1 Cor. 16 : 19) en in Rome (Rom. 16 : 3—5a).

¹¹⁾ 1 Cor. 16 : 15, 16.

¹²⁾ Rom. 16 : 23.

¹³⁾ Kol. 4 : 15.

¹⁴⁾ Filem. vs. 2.

¹⁵⁾ Rom. 16 : 10.

en Narcissus te Rome¹⁾. Wij ontmoeten aldaar een staf van vrome, werkzame vrouwen; naast Febe, de diacones, Maria, Tryfena, Tryfosa, Persis, die allen den lof bekomen veel voor de zaak des Heeren te hebben verricht²⁾. Ook worden Evodia en Syntyche, invloedrijke christelijke vrouwen te Filippi, met eere vermeld³⁾. Doch talrijker dan elders waren reeds toen de krachten, die te Rome werkten.

Een geheele reeks van gemeenteleden wordt ons daar als in geen andere gemeente vermeld: Filologus en Julia, waarschijnlijk man en vrouw, Nereus en zijne zuster, Herodion, een bekeerde jood, Epenetus, de eerste, die in de provincie Asia gewonnen werd, Andronicus en Junias, beiden ook bekeerde joden, die als apostelen vermeld worden, Urbanus, die Paulus' medewerker in Christus heet, Apelles, een beproefd dienaar van Christus genoemd, Amplias en Stachys, aan wie Paulus zich bijzonder verbonden schijnt te hebben gevoeld, Rufus en zijne moeder, Asyncritus, Flegon, Hermas, Patrobas, Hermes, Olympas, Eubulus, Pudens, Linus en nog eene vrouw Claudia⁴⁾. Van de meesten hunner wordt bovendien gezegd, dat bij hen huisgemeenten samenkwamen. Ook bevond zich in Paulus' dagen reeds een bepaalde groep christenen in het keizerlijk paleis⁵⁾. De groote heidenapostel geeft de gemeente te Rome zelfs den roem dat haar geloof verkondigd wordt in de geheele wereld⁶⁾.

Het was geheel in overeenstemming met het wereld-overwinnend doel, hetwelk Paulus en die uitgebreide staf van mannen in het oog hadden, dat door eerstgenoemden gewoonlijk van hunne werkzaamheden niet in bepaalde plaatsen, maar in groote landstreken wordt gewaagd. De groote heidenapostel spreekt in den regel van zijne arbeidsvelden: Syrië, Cilicië, Galatië, Azië, Macedonië en Achaja⁷⁾. Zelfs wanneer hij schrijft over de ingezamelde collecten voor de arme broeders, noemt hij de twee laatstvermelde landstreken, zonder vermelding der speciale gemeenten, die daartoe hebben bijgedragen. Timotheus wordt over Azië, Titus over Creta gesteld of naar Dalmatië⁸⁾ gezonden. Het is alles breed gedacht. De brief aan de Galaten is voor de gezamenlijke gemeenten in dat landschap bestemd en het is niet onwaarschijnlijk, dat die aan de Efeziërs nog ruimer strekking had. In denzelfden geest handel-

¹⁾ Rom. 16:11.

²⁾ Rom. 16:1, 6, 12.

³⁾ Fil. 4:2.

⁴⁾ Rom. 16:5b—16; 2 Tim. 4:21.

⁵⁾ Fil. 4:22.

⁶⁾ Rom. 1:8.

⁷⁾ Gal. 1:21; 1 Cor. 16:1; Gal. 1:2; 2 Tim. 4:10; 1 Cor. 16:19; 2 Cor. 1:18; 2 Tim. 1:15; Rom. 15:26; 2 Cor. 9:2; 1 Thess. 1:7.

⁸⁾ 2 Tim. 1:15; Tit. 1:5; 2 Tim. 4:10.

den de apostelen en de oudsten der Jerusalemsche gemeente, toen zij den broeders uit de heidenen in Antiochië en *Syrië* en *Cilicië* een brief zonden ¹⁾. Ook is de eerste brief van Petrus in het algemeen gericht aan de Christenen in Klein-Azië, namelijk Pontus, Galatië, Cappadocië, Azië, Bithynië ²⁾. Jacobus gaat nog verder en schrijft zijn brief aan al de, in de geheele wereld verstrooide, christenen, zonder onderscheid van afkomst of landaard ³⁾. En als Paulus van de uiterste grens van zijn arbeidsveld tot de gemeente Rome spreekt, dan noemt hij weder een landstreek, namelijk Illyrië, evenals hij van Spanje als het eindpunt zijner zendingsreizen in het westen gewaagt ⁴⁾. Zoo eischt hij als het ware de wereld voor het Evangelie op. Hij en zijne mannen doorkruisen haar daartoe van provincie tot provincie. Zij zien in den geest de aarde reeds bedekt met de kennis des Heeren.

Degenen, die tot dit grootsche doel samenwerken, worden naar den aard van hun arbeid in verschillende categorieën onderscheiden en met verschillende namen aangeduid. De oudste en in den apostolischen en na-apostolischen tijd meest vereerde benaming is die van apostel. In de Evangelieën komt zij zeer weinig voor. Mattheus en Marcus vermelden dien naam slechts eenmaal en wel in verband met de uitzending der twaalfen om te prediken en wonderen te doen. Eerstgenoemde duidt de twaalfen als apostelen aan, wanneer hij vóór, doch in verband met, hunne uitzending, hunne namen vermeldt ⁵⁾; laatstgenoemde noemt hen zóó, als zij van hunne zending zijn teruggekeerd ⁶⁾. Johannes, die noch de naamlijst, noch de uitzending der twaalfen mededeelt, heeft dan ook het woord „apostel” in het geheel niet in zijn Evangelie vermeld. In zooverre is er tusschen de drie genoemde Evangelisten in dit opzicht eenstemmigheid. Wat echter Lucas aangaat, deze maakt zoowel in zijn Evangelie als in de Handelingen een veel ruimer gebruik van dat woord. Allereerst bezigt hij den apostelnaam, zoowel wanneer hij de namen der twaalfen, als wanneer hij hun terugkeer van den door Jezus bevolen tocht vermeldt ⁷⁾. In zooverre combineert hij het verschillend gebruik bij Mattheus en Marcus. Doch bovendien noemt hij hen apostelen bij zeer onderscheiden gelegenheden ⁸⁾. In de Handelingen is die benaming zelfs regel ⁹⁾.

¹⁾ Hand. 15 : 23.

²⁾ 1 Petr. 1 : 1.

³⁾ Jac. 1 : 1.

⁴⁾ Rom. 15 : 19, 24, 28.

⁵⁾ Matth. 10 : 2 vgl. vs. 5 en 16 (ἀποστειλεῖν).

⁶⁾ Marc. 6 : 30, vgl. vs. 7 (ἀποστειλεῖν).

⁷⁾ Luc. 6 : 13; 9 : 10.

⁸⁾ Luc. 17 : 5; 22 : 14; 24 : 10, vgl. 9 : 2; 10 : 1; 19 : 29, 32; 22 : 8, 35 (ἀποστειλεῖν).

⁹⁾ Hand. 1 : 2, 26; 2 : 37, 42, 43; 4 : 33, 34, 36, 37; 5 : 2, 18, 29, 34, 40; 6 : 6; 8 : 1, 14, 18; 9 : 27; 11 : 1; 14 : 4, 14; 15 : 2, 4, 6, 22, 23, 33; 16 : 4.

Alleen wordt de benaming aldaar in tweevoudigen zin, namelijk in engeren en in ruimeren zin gebruikt. Bij de keuze van een plaatsvervanger van Judas toont men er prijs op te stellen, dat het getal van twaalf apostelen blijft gehandhaafd, terwijl blijkt dat tot dien kring alleen diegene behooren kan, die Jezus van het begin van zijn optreden tot het einde zijns levens gevolgd heeft. In de eerste hoofdstukken van de Handelingen worden dan ook uitsluitend die mannen als apostelen aangeduid. Doch later verandert dit en worden Barnabas en Paulus uitdrukkelijk met dien naam genoemd. De geschiedschrijver heeft hier dus bij het woord „apostel” aan een ruimer begrip gedacht, gelijk Lucas kennelijk reeds voor oogen zweefde, toen hij in zijn Evangelie van de Wijsheid Gods getuigde, dat zij profeten en apostelen tot Israël zond¹⁾. In dit opzicht toont hij zich een geestverwant van den grooten heidenapostel. Niet alleen noemt deze zichzelf apostel en hecht hij daaraan tegenover zijne tegenstanders de grootste waarde, maar hij kent dien naam ook aan verschillende andere personen als Barnabas, Silvanus²⁾, Andronicus en Junias toe. Hij geeft er dus een meer uitgebreide beteekenis aan, al willen sommigen in de gemeente hiervan niet weten. Dezen toch hielden vast aan de oudere opvatting, dat men met Jezus moest hebben omgegaan om zich aldus te durven noemen. Paulus bestrijdt deze meening op een dubbelen grond. Allereerst zich op het standpunt dezer bestrijders plaatsende, roept hij hun toe, dat ook hij Jezus heeft gezien en dat hij derhalve, naar hun eigen maatstaf gemeten, zich ook apostel mag noemen³⁾. Maar zijn voornaamste argument is ontleend aan een geheel ander criterium, dat hij, ter beoordeeling van wie al of niet apostel is, aanlegt⁴⁾. De gezegende vruchten van zijn zendingswerk zijn voor hem het bewijs van zijn apostelschap. Zij leggen getuigenis af van de genade Gods, die hem riep en zegende⁵⁾. Die vruchten zijn wonderen, teekenen en krachten⁶⁾; deze laatste vooral te verstaan van krachten ter bekeering. Hij gevoelt dan ook, als het zijn werk betreft, in niets achter te staan bij de groote apostelen, al acht hij zichzelf niets⁷⁾, ja de minste der apostelen⁸⁾.

¹⁾ Luc. 11 : 49.

²⁾ Dit volgt wat Barnabas betreft, uit Gal. 2 : 7—9; wat Silvanus aangaat uit 1 Thess. 2 : 6, 7, vgl. 1 : 1. Ook de uitdrukking „de overige apostelen” in 1 Cor. 9 : 5 moet in dien ruimeren zin worden opgevat.

³⁾ 1 Cor. 9 : 1.

⁴⁾ 1 Cor. 9 : 2, 3.

⁵⁾ 1 Cor. 15 : 9, 10.

⁶⁾ 2 Cor. 12 : 11, 12.

⁷⁾ 2 Cor. 12 : 11.

⁸⁾ 1 Cor. 15 : 9.

Bij Paulus heeft dus het woord „apostel” een uitgebreiden zin ¹⁾. Deze opvatting vinden wij ook in verschillende geschriften uit de eerste en de tweede eeuw. Uit de Openbaring van Johannes blijkt dat men een bepaalden toetssteen kende en gebruikte ter beoordeeling van wie echte of valsche apostelen waren ²⁾. De brief van Barnabas spreekt van 's Heeren eigen apostelen, kennelijk in tegenstelling met degenen, die later optraden ³⁾. De Pastor van Hermas gewaagt doorlopend van „apostelen, opziensers, leeraars en diakenen”, „apostelen en leeraars”, „apostelen en onderwijzers”, zonder het getal twaalf te vermelden, terwijl daarentegen wél tweemaal het zinnebeeldig getal „veertig apostelen en leeraars” wordt genoemd ⁴⁾. En de bekende „Didache” of liever „de leer der twaalf apostelen” geeft ons zeer merkwaardige dingen omtrent de apostelen, welk woord ook zij zeer ruim opvat, te lezen.

De apostelen zijn dáár, evenals dit bij de twaalven het geval was, personen die alles hebben prijsgegeven ter wille van de verkondiging van Gods Woord. Eene vaste woonplaats hebben zij niet en mogen zij niet hebben. Zij moeten voortdurend van de eene plaats naar de andere trekken. Zelfs is het hun niet geoorloofd langer dan twee dagen op dezelfde plaats te blijven ⁵⁾. Doen zij dit toch, dan is dit een teeken, dat men met een valschen apostel of leugenprofeet heeft te doen. Geld mogen zij nimmer aannemen en voedsel hoogstens voor één dag ⁶⁾. Ook in dit opzicht moeten zij zich strikt houden aan het wachtwoord, dat Jezus eenmaal aan de twaalven gaf, om, zonder geld of goed, van stad tot stad te reizen, en om niet te geven wat zij om niet hadden ontvangen. Het ligt in den aard der zaak, dat deze apostelen een bijzondere eer genoten. Men moest hen ontvangen, zooals men den Heer zelf zou ontvangen ⁷⁾. Geen wonder, want het zijn personen, die het Woord Gods verkondigen, louter gedreven door den Heiligen Geest. Zij zijn geen gekozenen door de gemeente, maar onmiddellijk door God geroepen. Door hen wordt het Evangelie over de wereld verkondigd en dat met spoed, want de tijd van 's Heeren wederkomst en oordeel is nabij. En vóór dien tijd moet over het rond der aard Zijne stem zijn gehoord.

¹⁾ 1 Cor. 9 : 5 „de overige apostelen en de broeders des Heeren en Cefas”, vgl. Gal. 1 : 19; 1 Cor. 12 : 28; Efez. 4 : 11. Ook blijkt dit uit 2 Cor. 11 : 5 en 12 : 11, waar de „valsche apostelen, die zich voordoen als apostelen van Christus” ironisch de bovenmate groote apostelen worden genoemd.

²⁾ Openb. 2 : 2, vgl. 18 : 20.

³⁾ Brief v. Barnabas 5, 9.

⁴⁾ Pastor v. Hermas. Gez. 3, hfdst. 5, 1; Gel. 9 hfdst. 15, 4; 16, 5; 25 : 2.

⁵⁾ Did. 11, 5.

⁶⁾ Did. 11, 6.

⁷⁾ Did. 11, 4.

Naast de apostelen ontmoeten wij zoowel in het N. T. als daarna niet zelden de profeten¹⁾. In den brief aan de Efeziërs worden de heiligen en getrouwen in Christus Jezus genoemd: „een gebouw opgetrokken op den grondslag der apostelen en profeten”²⁾, en wordt gezegd dat het heilsgeheim omtrent Christus in andere eeuwen den menschenkinderen niet zoo is bekend gemaakt als het nu aan zijne heilige apostelen en profeten door den Geest is geopenbaard³⁾. En zoowel in dezen brief als in dien aan de Corinthiërs worden onder de eersten, die God in de gemeente geplaatst of aangesteld heeft, de apostelen en de profeten genoemd⁴⁾. Ook de Jerusalemsche gemeente had naast de apostelen, waarmede de twaalven bedoeld zijn, profeten⁵⁾. Soms wezen profeten in eene bepaalde gemeente mannen tot apostelen aan, zooals met Barnabas en Saulus in de gemeente te Antiochië geschiedde⁶⁾. Ook in het boek de Openbaring worden zij in één adem gehoord⁷⁾. Hetzelfde vinden wij in de Didache of de leer der twaalf apostelen⁸⁾. Dáár wordt echter een eigenaardig onderscheid gemaakt tusschen de apostelen en de profeten⁹⁾. Deze laatsten zijn ook wél als reizende en trekkende gedacht, maar het is hun, in tegenstelling met de eersten, toch geoorloofd zich in eene bepaalde gemeente blijvend te vestigen. Die gemeente moet dan in hun onderhoud voorzien. Ook zij genieten evenals de apostelen hooge eer. Zij worden zelfs hoogepriester genoemd¹⁰⁾. De reden hiervan is deze, dat ook zij onmiddellijk door Gods geest worden bezielde en tot getuigen worden gedrongen. Zij zijn direct door God geroepen om Zijn Woord te verkondigen. Hunne eigenaardigheid bestaat in de geestdriftige uiting van wat zij, bij het licht van Gods Geest, van de hoogere dingen hebben aanschouwd. Nu eens overtuigen zij daardoor den mensch van zijne zonde en brengen zij den ongelovige tot geloof¹¹⁾, dan weder stichten, vertroosten en vermanen zij daardoor de gemeente¹²⁾. In één woord: zij werpen op de aard-

¹⁾ Alleen in Luc. 11:49 worden eerst de profeten en daarna de apostelen vermeld, doch uit het verband blijkt, dat dáár met de profeten niet, gelijk 1 Cor. 12:28 en Ef. 4:11, de Nieuw-Testamentische, maar de Oud-Testamentische profeten bedoeld worden, die aan de Nieuw-Testamentische apostelen voorafgingen.

²⁾ Efez. 2:20.

³⁾ Efez. 3:5.

⁴⁾ Efez. 4:11; 1 Cor. 12:28.

⁵⁾ Hand. 15:22 cf. 32; 11:27, 28.

⁶⁾ Hand. 13:1 vv.

⁷⁾ Openb. 18:20.

⁸⁾ Did. 11, 3.

⁹⁾ Did. 12:3, 4.

¹⁰⁾ Did. 13, 3.

¹¹⁾ 1 Cor. 14:24.

¹²⁾ 1 Cor. 14:3.

sche werkelijkheid, in spontaan-geestdriftige, doch geheel verstaanbare taal, den glans van het goddelijk heilsgeheim omtrent Christus, de heerlijkheid der diepten Gods.

Ook in Paulus' tijd had men echter reeds valsche apostelen, die zich als apostelen van Christus voordeden ¹⁾. De Didache kent, zoowel onder hen als onder de profeten, leugenprofeten ²⁾. Zij karakteriseert, wat de apostelen betreft, als zoodanig degenen, die zich op eene bepaalde plaats langer dan twee dagen ophouden of om geld vragen. Als toetssteen ter beoordeeling van wie een echte of valsche profeet is, noemt de Didache het leven „naar de wijze des Heeren”. Ook van een derde categorie van personen, die in de gemeenten op den voorgrond traden, namelijk de leeraars, wordt getuigd, dat er valsche leeraars onder gevonden worden, leeraars naar eigen smaak, die de zinnen streelen en die verderfelijke dwaalleeringen doen binnensluipen ³⁾. De Didache kent ze echter blijkbaar niet.

De leeraars behooren, gelijk de apostelen en profeten, tot de oudste, in de gemeente bekende en geëerde, leidslieden. In de Jerusalemsche gemeente worden zij niet vermeld; dáár waren waarschijnlijk de apostelen ook de leeraars. Maar in de gemeenten uit de heidenen komen zij gedurig voor. In die te Antiochië worden zij in éénen adem met de profeten genoemd ⁴⁾; in den eersten brief aan de Corinthiërs telt Paulus hen onder de voornaamste drie groepen van personen, die God in de gemeente heeft geplaatst, namelijk: apostelen, profeten, leeraars ⁵⁾. In den tweeden brief aan Timotheus zegt Paulus van zichzelf, dat hij aangesteld is tot heraut, apostel en leeraar ⁶⁾, terwijl hij in den eersten brief aan Timotheus die uitdrukking „leeraar” aanvult door de woorden „van de heidenen in geloof en waarheid” ⁷⁾. In den Hebreërbrief wordt den christenen verweten, dat zij, terwijl zij zelf leeraars moesten wezen, omdat zij reeds lang geloovig zijn, nu nog in de eerste beginselen moeten worden onderwezen ⁸⁾. Hier wordt echter het woord „leeraar” in uitgebreiden zin genomen, evenals in den brief aan Titus, wanneer daàr de eisch aan de bejaarde vrouwen wordt gesteld dat zij „leeraressen in al wat schoon is” moeten zijn, vooral ter wille van de jonge vrouwen ⁹⁾. Jacobus is echter op dit punt

¹⁾ 2 Cor. 11 : 13, vgl. Rom. 16 : 18, Openb. 2 : 12.

²⁾ Did. 11 : 5, 6, 8, 9.

³⁾ 2 Tim. 4 : 3; 2 Petr. 2 : 1.

⁴⁾ Hand. 13 : 1.

⁵⁾ 1 Cor. 12 : 28.

⁶⁾ 2 Tim. 1 : 11.

⁷⁾ 1 Tim. 2 : 7. Bij de onderscheiding der beide namen „heraut” en „apostel” kan vergeleken worden Rom 10 : 15a : „En hoe zouden zij prediken, indien zij niet gezonden worden ?”

⁸⁾ Hebr. 5 : 12.

⁹⁾ Tit. 2 : 3.

omzichtiger en waarschuwt tegen het veelvuldig vrije leeren in de gemeente, gelijk dit in de synagogen plaats had ¹⁾. Kennelijk staat hij meer op het ambtelijke standpunt.

In de Didache vormen de leeraars, in den geest van Paulus en Jacobus, een bepaalde groep van leidlieden der gemeente. Waren de apostelen personen, die geen vaste woonplaats mochten hebben, en de profeten mannen, aan wie dit wèl geoorloofd was, de leeraars bevinden zich dikwijls in een bepaalde gemeente. Zij worden in één adem met de profeten genoemd en moeten gelijk dezen door de gemeente worden onderhouden ²⁾. Herhaalde malen worden zij in de apostolische literatuur vermeld; zelfs veel later nog dan de apostelen en profeten ³⁾. Wij hebben in tegenstelling met de profeten onder leeraars personen te verstaan, die op rustige, niet-ekstatische wijze het O. T. uitlegden, omtrent Christus' woorden en daden de gemeente inlichtten, krachtens een bepaald charisma, hetwelk zij daartoe van God ontvangen hadden. Zooals Paulus het voor zichzelf uitdrukte, waren zij onderwijzers in geloof en waarheid. Chrysostomus maakt eigenaardig deze onderscheiding tusschen profeteet en leeraar: wie profeteert, spreekt luide alles door den Geest; wie leeraart, redeneert ook wel naar zijn eigen gevoelen ⁴⁾.

Wij kunnen veilig aannemen dat deze drieërlei soort van personen, apostelen, profeten en leeraars krachtens eene bijzondere roeping des Heiligen Geestes optraden, hetzij dan dat deze in eene gemeenschappelijke samenkomst tot hen kwam ⁵⁾, hetzij dan dat deze spontaan-individueel hun deel werd. Zij draagt bij hen allen in zooverre hetzelfde kenmerk, dat zij niet door eene bepaalde gemeente voor hare speciale geestelijke belangen gekozen zijn. Wèl kunnen profeten en leeraars in een bepaalde gemeente blijven wonen en werken, maar zij staan tegenover haar geheel vrij, zoodat zij kunnen vertrekken, zoodra zij verkiezen te gaan. Behalve deze op den voorgrond staande groepen van geestelijke voorgangers, vinden wij ook nog in het N. T. de „evangelisten” vermeld. Als zoodanig ontmoeten wij Filippus, die, tot bedienaar der tatelen verkozen, tijdens de vervolging van de Jerusalemsche gemeente onder leiding van Saulus, trok naar Samaria om dáár het Evangelie te brengen; vandaar naar het zuidwesten toog, waar hij den kamerling den Christus predikte, en eindelijk, door het geheele land trekkende en predikende, te Cesarea kwam, waar hij zijne

¹⁾ Jac. 3:1.

²⁾ Did. 13:2; 15:1, 2. Met de apostelen worden zij echter niet tegelijk genoemd, wèl met de profeten. Apostelen en profeten vermeldt de Didache wèl tezamen.

³⁾ Brief v. Barnabas 1, 8; 4, 9; Brief v. Ignatius aan de Efeziërs 3, 1; Hermas Geb. 4, 3, 1; Gel. 9, 25, 2 (apostelen en leeraars).

⁴⁾ Zie Meyer's Comment. op 1Cor. 12:10.

⁵⁾ Hand. 13:1 vv.

woonplaats schijnt te hebben gekozen¹⁾. Ook wordt Timotheus Paulus' „geliefde en getrouwe zoon”²⁾, geen apostel, maar evangelist genoemd³⁾, waarvoor hij eene bepaalde gave ontvangen had⁴⁾. Evenmin vinden wij dien apostelnaam vermeld van Titus, Paulus' „echten zoon krachtens het gemeenschappelijk geloof”, maar wél van Paulus' metgezel Barnabas, die in den Jerusalemschen kring een zeer geacht broeder was en niet tot Paulus stond in de verhouding van geestelijken zoon tot zijn vader⁵⁾. Uit deze voorbeelden van Filippus en Timotheus kan men de slotsom trekken, dat de evangelisten geen dienaars van Christus waren, spontaan door den Geest geroepen, zooals de apostelen en profeten, maar door de gemeente, zooals Filippus⁶⁾, of door een apostel, zooals Timotheus, gekozen⁷⁾. Dit stemt ook overeen met de plaats die zij in den brief aan de Efeziërs innemen na de apostelen en profeten, waaruit blijkt dat zij een afzonderlijke groep vertegenwoordigen, die in de schatting der kerk na de apostelen en profeten komt⁸⁾. Hier worden zij tegelijk met de herders en leeraars vermeld. Zij worden echter vóór dezen genoemd, omdat zij met de apostelen en profeten gemeen hebben niet aan eene bepaalde gemeente verbonden te zijn, en zij worden in één verband met de herders en leeraars opgenomen, omdat zij, gelijk dezen, lager staan dan de apostelen en profeten. Om die reden heeft de schrijver hen dus midden tusschen de apostelen en profeten eenerzijds en de herders en leeraars anderzijds geplaatst.

Wanneer hier in den brief aan de Efeziërs sprake is van „leeraars” moet men echter niet denken aan die afzonderlijke categorie, waarvan hierboven, in samenhang met apostelen en profeten, is gesproken. Wij hebben dáár te doen met de vaste zielszorgers in eene bepaalde gemeente, die, door deze gekozen, nu eens herders, dan leeraars, elders opzieners of oudsten worden genoemd. De combinatie van herders en oudsten vindt men, als Petrus de oudsten vermaant de kudde te weiden of als Paulus den oudsten van Efeze beveelt toezicht op de geheele kudde te houden⁹⁾. En gelijk Paulus de bewaarders der kudde opzieners noemt, zoo betitelt Petrus den opperherder Jezus Christus als opziener der zielen. Al deze namen, die van herders, leeraars, opzieners, oudsten, worden gebruikt voor

¹⁾ Hand. 6 : 5 ; 8 : 5—40 ; 21 : 8.

²⁾ 1 Cor. 4 : 17, vgl. 1 Tim. 1 : 2 ; 2 Tim. 1 : 2. „Zoon” van Paulus worden ook Titus en Onesimus genoemd (Tit. 1 : 3 ; Filem. vs. 10).

³⁾ 2 Tim. 4 : 5 ; ook dienaar Gods en medearbeider 1 Thess. 3 : 2.

⁴⁾ 1 Tim. 4 : 14, vgl. 1 Tim. 1 : 18.

⁵⁾ 1 Cor. 9 : 4 vv. ; Gal. 2 : 9.

⁶⁾ Hand. 6 : 5.

⁷⁾ Hand. 16 : 3.

⁸⁾ Efez. 4 : 11.

⁹⁾ Hand. 20 : 28 ; 1 Petr. 2 : 25 ; 5 : 1, 4 (vgl. Jes. 61 : 5 ; Ezech. 34 : 2 ; Ps. 78 : 71 ; Joh. 23 : 16).

ambtsdragers in bepaalde gemeenten, die zij voor dezen werkkring kozen of die door haren stichter hiervoor werden aangewezen, in onderscheiding met de apostelen, profeten en die leeraars, welke niet door eene bepaalde gemeente aangewezen, maar door eigen inspiratie gedreven, of gelijk de apostelen gewoonlijk, of gelijk de profeten en leeraars bijwijlen, hun woonplaats verlieten om de Woorden Gods te verkondigen.

Al deze namen voor bepaalde functies in de christelijke gemeenten waren ook onder Israël reeds bekend. Bij de „herders” denken wij aan de strafrede van Ezechiël tegen de herders van Israël, die zichzelf weiden ¹⁾. Van den priester als „opziener” in het huis des Heeren, spreekt Jeremia ²⁾. De „leeraars” of rabbi’s zijn uit Israël overbekend. De wijzen, door Mattheus met de profeten en schriftgeleerden vermeld, corresponderen met de O. Testamentische wijzen uit de boeken Spreuken en Prediker ³⁾. De leermeester van het Christelijk geloof, zooals Jezus dien wensch, is ook een schriftgeleerde, maar niet een zoodanige, die zijn titel ontleent aan het discipel zijn van Mozes of den een of anderen beroemden rabbijn, maar een, die persoonlijk deel heeft aan het koninkrijk der hemelen en deswege uit ervaring spreekt ⁴⁾. De profeten des N. V. vinden hunne prototypen in die der Oude Bedeeling. Zelfs kenden de joden hunne apostelen, wier werkzaamheden belangrijke punten van aanraking met die der apostelen onder het N. V. vertoonen ⁵⁾. En wat den oudsten aangaat, dezen vormden wèl ter plaatse, waar zij woonden, het gemeentebestuur, dat de besturende en rechtsprekende macht uitoefende, maar in zuiver joodsche gemeenten vielen deze bevoegdheid in burgerlijke zaken geheel samen met die in godsdienstige. De oudsten waren daàr dan ook de bestuurders van het synagogale leven. De archisynagoog oefende toezicht op den *uitwendigen* dienst, maar de oudsten waren de oversten der gemeente zelf en oefenden de jurisdictie daarover uit, voor zoover die niet tot de competentie van het Sanhedrin behoorde of den romeinschen consul was toegewezen. Dus ook in de oudsten der christelijke kerk vinden wij die van Israël terug.

Zoo wortelen al deze functies in den israëlietischen bodem, al zijn zij ongetwijfeld in de N. Testamentische bedeeling van aard en beteekenis veranderd.

Op een zeer merkwaardig verschijnsel moeten wij in verband met den voorrang, dien apostelen, profeten en leeraars in de

¹⁾ Ezech. 34 : 22 vv.

²⁾ Jer. 29 : 26.

³⁾ Matth. 23 : 34 vg. Spr. 1 : 6; 22 : 17; 24 : 23; Pred. 9 : 16; 12 : 11.

⁴⁾ Matth. 13 : 52, vgl. 23 : 34.

⁵⁾ Zie A. Harnack: Die Mission und Ausbreitung des Christenthums in den ersten drei Jahrhunderten, bldz. 237 vv.

algemeene schatting boven opzieners, oudsten en herders genoten, nog de aandacht vestigen. Zooals wij zagen, waren eerstgenoemden minder aan eene bepaalde gemeente verbonden, maar meer voor de kerk in haar geheel bestemd. Welnu, als zoodanig moesten zij wèl met grooten eerbied worden beschouwd, toen de gemeente in haar heilige geestdrift leefde in de overtuiging, dat na niet langen tijd in geheel de wereld de Woorden Gods zouden zijn gehoord — en de wederkomst des Heeren zou plaats hebben. Want zij waren de bemiddelaars voor de naderende parousie en met hoe meer ijver het Evangelie door hen aan alle oorden werd gebracht, des te spoediger zou de Heer op de wolken verschijnen. Aan deze mannen en hun werk verbonden zich dus de zaligste verwachtingen.

Maar — van lieverlede deed men de ervaring op dat dit bekeeringswerk niet zoo spoedig ging als men had gehoopt. Ook stegen de moeilijkheden om de bestaande gemeenten in het goede spoor te houden tegenover de gevaren van heidensche wijsheid en joodsche wettelijkheid. De wederkomst des Heeren bleek niet zoo aanstaande als men had verwacht. Het aantal apostelen en profeten en leeraars kromp in. Het zwaartepunt van de bemoeienis der geestelijke voorgangers begon steeds meer te gaan liggen in de bijzondere gemeenten. Deze zuiver te houden en van daaruit onder het bestuur harer leidlieden, de kerk uit te breiden, werd steeds meer de eerste taak, waarvoor men zich geplaatst zag. Maar met deze ontwikkeling van zaken ging dan ook het toenemend aanzien gepaard van de opzieners of oudsten der gemeenten. Vooral de apostelen en profeten treden op den achtergrond; hun geslacht sterft van lieverlede uit — de tijd der bisschoppen komt.

In die sfeer verplaatst ons de schrijver van den eersten Clemensbrief, die gewoonlijk geacht wordt op het einde der eerste eeuw te zijn geschreven. Van rondgaande apostelen en profeten spreekt hij niet, dan alleen van de twaalven, die, gelijk Jezus eens door God was gezonden, op hunne beurt door Jezus gezonden waren om het Evangelie te verkondigen ¹⁾. De hoofdzaak, die hij daarbij vermeldt, is dat de apostelen hunne eerstelingen, na onderzoek door den H. Geest, tot bisschoppen en diakenen aanstelden over degenen, die daarna tot het geloof zouden komen. De apostelen volgden hierbij het Oude Testament ²⁾, dat eene nauwkeurige regeling van ambten bevat. Zoozeer waren zij van de noodzakelijkheid daarvan voor de gemeente doordrongen, dat zij eischten anderen in plaats van de tegenwoordige ambtsdragers aan te stellen, wanneer dezen zouden zijn gestorven. Dit moest dan op dezelfde wijze gebeuren als in het begin, namelijk door beproefde mannen onder toestemming der gemeente.

Van Rome uit heeft men zelfs aanleiding gevonden tot het schrijven

¹⁾ Clem. 42.

²⁾ Clem. 44 met aanhaling van Jes. 60 : 17.

van dezen brief aan de gemeente te Corinthe, omdat aldaar ambtsdragers op onwaardige wijze waren bejegend. Men had er namelijk een paar presbyters, die onberispelijk, nederig, vredelievend, bescheiden de kudde van Christus gediend hadden en reeds lang bij allen goed bekend waren, afgezet — omdat zij van het oogenblik dat onruststokers in de gemeente waren gekomen, niet meer geschikt voor hun ambt werden geacht ¹⁾. Men heeft bij die onruststokers hoogstwaarschijnlijk te denken aan personen, die, met zekere geestelijke gaven bedeeld, bovendien welbespraakt waren en de gemeente wijs gemaakt hadden, dat zij door een soort mannen, dieper ingeleid in kennis en wijsheid, moest worden geleid ²⁾. En nu eischt de brieveschrijver één van beide of dat deze tweedrachtzaaiers zich aan de presbyters onderwerpen, na boete te hebben gedaan of de gemeente verlaten, opdat de kudde van Christus in vrede met hare presbyters zou leven ³⁾. Eigenaardig voegt hij er aan toe, dat wanneer zij dit laatste doen, zij niet bevreesd behoeven te zijn elders geen arbeidsveld te zullen vinden, omdat hunne geestesgaven ongetwijfeld op een andere plaats zullen worden gewaardeerd. Alleen de gemeente van Corinthe, die nu eenmaal goed werd bestuurd, moesten zij met rust laten.

De hoofdinhoud van dit geheele schrijven is de eisch tot eerbied zoowel voor het kerkelijk ambt als voor de kerkelijke ambtsdragers in de gemeente. En het is niet toevallig, dat daarvoor juist van Rome uit wordt opgekomen, gelijk wij straks nader zullen zien.

Hetzelfde verschijnsel, dat in den Clemensbrief valt op te merken, treft ons in de Didache. Wij hebben gezien hoe hoog zij de apostelen, profeten en leeraars stelt. Maar tevens blijkt de schrijver er van overtuigd, dat het geslacht van de zoodanigen aan het uitsterven is en de tijd langzamerhand komt, dat bisschoppen en diakenen in de gemeente ook de plaats dier mannen gaan innemen. Daarom vermaant hij haar ernstig bisschoppen en diakenen te kiezen en hun werk niet gering te schatten ⁴⁾. Zij verdienen volgens hem gelijke eer als de apostelen, profeten en leeraars, omdat zij evenals dezen de gemeente voorgaan in het gebed, haar leeren en opbouwen in kennis en geloof. Als eisch aan deze mannenbroeders stelt hij dat zij den Heer waardig, zachtmoedig, niet-geldzuchtig, waarheidslievend en trouw zijn.

Terwijl de Pastor van Hermas zich in dezelfde richting beweegt door bisschoppen en diakenen onmiddellijk in verband met apos-

¹⁾ Clem. 57 : 2, 3, vgl. 49 : 5, 6. Dat de presbyters ook predikers in de onderlinge samenkomsten waren, blijkt ten overvloede uit 2 Clem. 17 : 3, 5.

²⁾ Vooral dieper ingeleid in πίστις, γνῶσις, σοφία en ἀγνεία, 49 : 5, 6, vgl. 13 : 1; 38 : 1.

³⁾ Clem. 54 : 2, 3.

⁴⁾ Did. 15 : 1, 2.

telen en leeraars te noemen ¹⁾, wordt in de brieven van Ignatius en Polycarpus een beteekenis aan de organische eenheid der plaatselijke gemeente en daarmee vooral aan den bisschop toegekend, waarvan wij tot heden niet hadden gehoord. De meening alsof het in deze brieven vooral om het aanprijzen der kerkelijke hiërarchie en daarmee om eenzijdige verheffing van den bisschop gaat, berust op eene misvatting. Het is den schrijvers om de versterking der ideële kerkelijke saamhoorigheid te doen ²⁾. In dit licht moet de verheffing van de ambtsdragers, vooral van den bisschop worden bezien.

Een sterke, kerkelijke gemeenschap, waarin de kerkelijke geboden trouw worden opgevolgd en de kerkelijke autoriteiten gehoorzaamd worden, geeft een tweevoudig voordeel. Allereerst wordt in zulk een Godstempel, waarin men vereenigd is in één gebed, in één geloof, in één hoop, met vrijwillige onderwerping aan de door Jezus en de apostelen ingestelde verordeningen omtrent episcopaat, presbyteriaat en diaconaat, de zuiverheid van geweten en de eensgezindheid onder de geloovigen bewaard, en ten andere worden daardoor de dwaalleeraren met hunne vreemde leeringen en oude fabelen buiten de gemeente gehouden ³⁾; het verderfelijke docetisme krijgt op haar geen vat ⁴⁾.

Het ligt in den aard der zaak dat bij de groote beteekenis, die in dezen gedachtengang aan het kerkelijk organisme wordt toegekend, de invloed van en de eerbied voor de ambtsdragers zeer groot zijn. De gemeente moet één blijven met bisschoppen, presbyters en diakenen ⁵⁾, zal Christus haar een eeuwige bron van vreugde wezen; men kan zelfs geen zuiver geweten hebben, als men iets buiten hen doet ⁶⁾. Maar ook hier heft de schrijver zich tot een veel hooger standpunt op dan dat van bloote onderworpenheid aan de kerkelijke ambtsdragers, doordien hij in één adem dezelfde gehoorzaamheid van het ééne gemeentelid aan het andere als van allen tezamen aan den bisschop eischt ⁷⁾. In haar wezen is in beide gevallen dus die onderworpenheid dezelfde. En hij dringt er met geen ander doel op aan dan „opdat er eenheid zij zoowel vleeschelijk als geestelijk”. Maar al dient dit op den voorgrond te staan, zoo nemen toch krachtens goddelijken wil bisschoppen, presbyters en diakenen een geheel bijzondere plaats in de gemeente in. Eerstgenoemden zijn plaatsbekleeders van God of van Christus ⁸⁾; de presbyters plaats-

¹⁾ Gez. 3 : 5; Gel. 9 : 15, 16; 25 : 27.

²⁾ Efez. 5; Magn. 13; Phil. 8; Smyrn. 8.

³⁾ Magn. 7 en 8; Phil. 3 en 4.

⁴⁾ Phil. 2.

⁵⁾ Phil. 7 : 4; Trall. 2; Efez. 2; aan Polycarpus 6.

⁶⁾ Trall. 7. In Magn. 7 zegt hij hetzelfde, als men iets zonder den bisschop of presbyters doet.

⁷⁾ Magn. 13.

⁸⁾ Magn. 6; Efez. 6; Trall. 3; Smyrn. 8.

bekleeders van den kring der apostelen ¹⁾; van de diakenen wordt alleen gezegd dat zij door Christus zijn aangesteld ²⁾. Uitdrukkelijk wordt echter weer van alle drie tezamen verzekerd, dat zij er zijn krachtens een gebod van God of Christus ³⁾.

Als plaatsbekleeder van God of van Christus is de bisschop de hoogste kerkelijke autoriteit. In hem heeft de gemeente haren wettigen vertegenwoordiger; presbyters en diakenen staan hem ter zijde ⁴⁾. Naast hem staat het presbyterie, het „godgevallig” ⁵⁾ presbyterie genoemd, dat door Jezus zelf is ingesteld ⁶⁾ en van welks leden als „heilige” presbyters wordt gesproken ⁷⁾. De band tusschen den bisschop en presbyterie moet innig zijn „als snaren van één citer” ⁸⁾.

Eene dergelijke positie als in de brieven van Ignatius, neemt de bisschop met de presbyters en diakenen in den brief van Polycarpus in. De bisschop, die zelf schrijft, spreekt van de presbyters, die met hem zijn en dus kunnen beschouwd worden als zijne medewerkers ⁹⁾. Hij zelf, als de primus inter pares, beveelt den gemeenteleden zich aan de presbyters en diakenen te onderwerpen ¹⁰⁾ als aan God en Christus, maar ook omgekeerd vermaant hij de diakenen en presbyters aan hunne verplichtingen te voldoen. Eerstgenoemden moeten onberispelijk zijn als dienaars van God en Christus, niet van menschen; geen kwaadsprekers, geen dubbeltongigen, geen hebzuchtigen, matig in alles, barmhartig, zorgvol, wandelende overeenkomstig de waarheid des Heeren, die aller dienaar is geworden ¹¹⁾. En de laatstgenoemden behooren barmhartig te zijn, zich over allen te ontfermen, het afgedwaalde terug te brengen, naar alle zieken om te zien en geen weduwe of wees of behoeftige te verwaarloozen; ja steeds het goede te behartigen voor het oog van God en de menschen; zich van elke toornige opwelling, partijdigheid en onrechtvaardige uitspraak te onthouden, verre te zijn van allerlei hebzucht, niet maar zoo dadelijk het kwade van iemand te gelooven noch kort aangebonden te zijn bij het vellen van een oordeel, omdat wij weten dat wij ons allen aan zonde schuldig maken ¹²⁾.

In deze brieven zoowel van Ignatius als van Polycarpus treft ons eene onderscheiding, die tot hiertoe noch in de geschriften des N. V.

1) Magn. 6; Trall. 2 en 3; Phil. 5; Smyrn. 8.

2) Magn. 6; Trall. 3.

3) Magn. 2; Trall. 2 en 13; Smyrn. 8.

4) Inl. br. a. d. Phil.

5) Smyrn. 12.

6) Magn. 2.

7) Magn. 3.

8) Efez. 4.

9) Inl. br. a. d. Phil.

10) Phil. 5.

11) Phil. 5.

12) Phil. 6.

noch in den brief van Clemens of in de Didache of in den Pastor van Hermas was gemaakt, namelijk die tusschen den bisschop en de presbyters. In het N. T. wordt, zooals reeds onder Israël het geval was, de benaming „oudsten” gebruikt van hen, die de besturende macht in de gemeente uitoefenen, maar wanneer men hunne bepaalde functie wil aanduiden, bezigt men den naam van „opziener”. Nergens komt dit duidelijker uit dan in de toespraak van Paulus tot de *oudsten* van Efeze, als hij hun toevoegt: „Zoo hebt dan acht op u zelve en op de geheele kudde waarover de Heilige Geest u tot *opzieners* aangesteld heeft”¹⁾. Eenzelfde verband wordt in den brief aan Titus gelegd, wanneer op het bevel aan Titus om in elke stad oudsten aan te stellen, op wier naam geen smet kleeft, volgt: „Want de naam van den opziener der gemeente moet smetteloos zijn, daar hij een beheerder van Gods huis is”²⁾.

Paulus was gewoon in de door hem gestichte gemeenten „oudsten” aan te stellen. Van hem wordt gezegd dat hij aan Titus beval op zijn arbeidsveld Creta hetzelfde te doen³⁾. Eigenaardig is het, dat nergens gezegd wordt dat God of de H. Geest „oudsten” aanstelt, maar wèl dat de H. Geest oudsten tot opzieners aanstelt⁴⁾. Deze oudsten of opzieners hebben de gemeente te besturen, maar zij zijn dubbele eer waardig, wanneer zij ook arbeiden kunnen door prediking en onderwijs⁵⁾.

Zeer opmerkelijk is het dat de benaming „oudsten” (presbyters) eerst langzamerhand verdwijnt, om later als een zelfstandige groep naast de opzieners (episcopen) te verschijnen. Zoowel de eerste Clemensbrief als de Didache kennen alleen het door de gemeente gekozen college van opzieners en diakenen. Ook de Pastor van Hermas noemt de oudsten in de opsomming: „apostelen, opzieners, leeraars en diakenen” niet. Maar in de brieven van Ignatius duiken de oudsten of presbyters niet alleen als een afzonderlijke groep van ambtsdragers op, maar vinden wij naast en boven hen den enkelen bisschop of opziener. In de plaatselijke gemeenten is bij hen één bisschop en een college van presbyters en diakenen.

Hoe wij ons deze ontwikkeling hebben te denken, daarover laten ons de geschriften, die uit den apostolischen tijd en daarna over zijn, geheel in het duister. Men kan wèl vermoeden, dat men langzamerhand meer en meer behoefte had aan een eenhoofdig bestuur en alzoo één der presbyters aan het hoofd trad van het college van presbyters, doch dit is gissing zonder meer. In de brieven van

¹⁾ Hand. 20 : 28.

²⁾ Tit. 1 : 7, vgl. vs. 5. Ook uit den aanhef van Fil. 1 : 1 „aan al de heiligen in Christus Jezus te Filippi met hun opzieners en diakenen”, blijkt dat oudsten en opzieners dezelfde personen waren.

³⁾ Hand. 14 : 23, vgl. Tit. 1 : 5.

⁴⁾ Hand. 20 : 28.

⁵⁾ Tim. 5 : 17, vgl. 1 Tim. 3 : 2 „bekwaam om te leeren”.

Ignatius staan wij eensklaps voor het monarchistisch episcopaat. Wèl bewijst de sterke aandrang den bisschop onderdanig te zijn, dat deze ambtsdrager nog niet algemeen den eerbied had verworven, dien men hem later bewees, maar de kerkelijke organisatie van de ambtsdragers, verdeeld in bisschop, presbyters en diakenen, is reeds ingeburgerd. Eén ding staat daarbij echter vast, namelijk dat zoowel docetisme als gnosticisme, met de gevaren, die daaruit voor de leer, zooals deze vooral door de apostelen was gepredikt, voortvloeiden, er de voorgangers der gemeenten toe hadden geleid om eerst de organisatie der plaatselijke kerken en daarna die der kerk in haar geheel zoo sterk mogelijk te maken, ten einde de zoogenaamde ketterijen op deze wijze het best te kunnen keeren. De brieven van Ignatius geven daarvan als het ware een ideëele proeve. Het is echter onzeker waar men hiertoe in de practijk het eerst is gekomen. Sommigen meenen in de gemeenten in Syrië en Klein-Azië, anderen te Rome. Het laatste komt mij het waarschijnlijkst voor, vooral om den grooten invloed, dien de bisschop aldaar niet slechts in die stad, maar ook daarbuiten, zelfs buiten Italië, uitoefende ¹⁾.

Steeds meer zien wij nu den bisschop in aanzien stijgen. In zijne handen rust de leiding der gemeente, vooral die van den openbaren eeredienst. In het presbyterium is hij de primus inter pares; eerlang staat hij boven alle andere ambtsdragers. In de brieven van Ignatius wordt dit reeds aangeduid door hem den plaatsvervanger van God of van Christus en de presbyters de plaatsvervangers van den apostelkring te noemen. In de genoemde hoedanigheid moest

¹⁾ Harnack is van meening, dat deze organisatie het eerst in Syrië en Klein-Azië is tot stand gekomen. Ten eerste pleit hiertegen de zoogenaamde brief van Polycarpus, bisschop van Smyrna, die alleen vermaningen richt tot presbyters en diakenen en van geen bisschoppen weet. Uit de woorden: „Polycarpus en de met hem zijnde presbyters”, valt allerminst op te maken, dat eerstgenoemde van de laatsten zich (als bisschop) onderscheidt. Ook is het opschrift „Brief v. d. heiligen Polycarpus, bisschop v. Smyrna en martelaar, aan de Philippïers”, dat ook niet in alle codices voorkomt, zeker uit later tijd. Het eigenlijke opschrift is de inleidende groet. De slotsom ligt voor de hand dat noch de gemeente te Filippi, waaraan de brief is gericht, noch de schrijver zelf het monarchistisch episcopaat kende. Wat in den brief van Polycarpus over de brieven van Ignatius voorkomt (hoofdst. 13), moet als geïnterpoleerd worden beschouwd, om op deze wijze genoemde brieven, als werkelijk van Ignatius afkomstig, te doen doorgaan. Het argument, aan den brief van Ignatius aan de Romeinen ontleend, ter verdediging van de stelling dat de gemeente te Rome toen nog geen bisschoppen kende, nl. dat daarin in het geheel niet van den bisschop wordt gesproken, is zwak, omdat die brief, die alleen handelt over Ignatius' verlangen om den marteldood te sterven, daartoe geen aanleiding bood. (Harnack: Die Altchr. Literatur bis Eusebius, dl. I, bldz. 381—406).

men meer en meer in hem den drager van het ware geloof gaan zien. Vooral de strijd tegen de gnostieken, waarin men sterke behoefte gevoelde, de leer in afgeronde termen vast te stellen, werkte hiertoe mede. Van die ware leer was hij de drager en de bewaarder.

Deze opvatting berustte op de meening, dat het bisschoppelijk-monarchaal bestuur apostolisch was en de bisschoppen derhalve als navolgers der apostelen konden worden beschouwd. Die keten van „oudsten” had in hare geregelde opvolging, krachtens het door hen ontvangen charisma der waarheid, het rechtzinnig geloof, onvermengd met verkeerde bestanddeelen, zuiver bewaard. De gemeente vond in hunne personen derhalve den waarborg van het bezit der ware leer, en zij was ontegenzegglijk in dat vertrouwen versterkt door het krachtig verzet, dat van de bisschoppen was uitgegaan tegen de wereldlijke machten en de ketters, toen deze de zelfstandigheid en de rechtzinnigheid der kerk bedreigden.

Zoo was de bisschop meer en meer boven, in plaats van vooraan in de gemeente komen te staan. Hem gehoorzamen werd hetzelfde als het ware geloof behouden.

Misschien heeft niemand zoo puntig dat apostolisch karakter van het bisschoppelijk ambt aangeduid als Cyprianus in dit woord: „De Heer heeft apostelen, dat wil zeggen, bisschoppen uitgekozen”, en niemand kon zeker treffender het karakter van de kerk als bisschopskerk teekenen dan diezelfde bisschop van Carthago deed in het bekende woord: „Gij moet weten dat de bisschop is in de kerk en de kerk in den bisschop en dat zoo iemand niet met den bisschop is, hij niet in de kerk is.” Maar het waren vooral de bisschoppen van Rome, van wie de leer uitging, dat, met de herkomst van de apostelen, ook de apostolische macht op hen was overgegaan. Van Calixtus af kenden zij zichzelf een character indelebilis toe. Zij verklaarden zich onafzetbaar, zelfs in geval van doodzonde. Ook vaardigden zij een edict uit, waarbij zij voor zich het recht opeischten, als navolgers der apostelen, de zonden te vergeven. In Christus' plaats werden zij de rechters op aarde.

Uit dit alles blijkt de geheel eenige positie en macht der bisschoppen in de kerk in de eerste helft der derde eeuw.

En die kerk zelf was — om zoo te zeggen — een georganiseerde staat in den staat geworden. De verschillende gemeenten hadden hare eigen verordeningen met bepaalde verplichtingen voor hare leden; hare eigen kassen, waaruit nooddriftigen werden ondersteund; hare eigen ambten en ambtenaren; hare eigen regels met betrekking tot het huwelijk en de verplichtingen der familieleden; ja, zelfs een eigen recht en rechtspraak, waar het den leden was verboden den burgerlijken rechter in onderlinge kwesties te betrekken. In den loop van de tweede eeuw hadden zich deze plaatselijke organisaties in eene bepaalde provincie nauwer aan elkander aangesloten, zoodat men, met behoud van de zelfstandigheid der gemeenten, tot provinciale organisaties was gekomen. Het beste

middel tot versterking dier banden waren de provinciale synoden, in navolging der provinciale landdagen. De bisschop van de hoofdstad eener provincie, waar de synode gehouden werd, had dan op die synoden de leiding en werd daardoor langzamerhand de opperbisschop over die provinciale gemeenten. Doch de nood der tijden drong tot nog nauwer aansluiting dan die in bepaalde provincies. In den grooten strijd met het gnosticisme, waarin het historisch christendom ernstig gevaar liep, werd de kerk langzamerhand eene internationale organisatie, waarvan de apostolische geloofsbelijdenis, de canon van het Nieuwe Testament en de erkenning van het apostolisch ambt der bisschoppen de grondslagen waren. In het begin van de derde eeuw staat dan ook de kerk over het geheele romeinsche rijk voor ons als eene wereld-organisatie met vaste regels en wetten. De concilies komen in zwang, waar de bisschoppen uit meerdere provincies tezamen beraadslagen en besluiten nemen. Eene levendige correspondentie ontstaat over belangrijke kerkelijke vraagstukken tusschen bisschoppen uit verschillende landen. Meer en meer worden op deze wijze alle deelen der universeele kerk aan elkander verbonden en wordt deze, onder bisschoppelijk bestuur, een internationale staat in den staat.

Het is bekend dat de kerk van Rome met hare bisschoppen op de ontwikkeling van dit proces den meesten invloed heeft uitgeoefend en de cathedra Petri practisch reeds vrij spoedig een overwicht over de andere kerken verkreeg.

Allerlei omstandigheden hadden daartoe medegewerkt. Van ouds stond de gemeente te Rome reeds hoog aangeschreven. Paulus hooren wij God danken dat haar geloof in de geheele wereld wordt verkondigd ¹⁾. Als zij later hare groote uitbreiding verkrijgt, telt zij onder hare leden personen uit allerlei standen en rangen. In het wereldleven der hoofdstad blijft zij in woord en daad voortdurend aan de waarheid getrouw. In haar midden wordt eene tucht geoefend, die zoowel ketterijen als geestvervoeringen uitsluit. Ook beschikt zij door de milddadigheid harer leden over zoovele geldmiddelen, dat zij in staat wordt gesteld zuster-gemeenten te helpen. Mede daardoor gevoelen deze zich aan haar nauwer dan aan eenige andere gemeente verbonden. Bovendien keeren talloos vele christenen, die door de jaren heen uit de provincies naar Rome, het middelpunt van het groote wereldrijk, reizen, daarna naar hun vaderland terug in bewondering voor den bloei en de toewijding der gemeente aldaar en roemen zij haar als eene modelgemeente.

Dientengevolge wordt de gemeente te Rome steeds meer, niet alleen in Italië, maar ook daarbuiten in de provincie, als moeder-gemeente beschouwd en als zoodanig gaarne bezocht.

Het is verrassend na te gaan, hoevele bekende christenen en

¹⁾ Rom. I : 8.

beroemde voorgangers uit verschillende deelen van het wereldrijk reeds in de eerste en tweede eeuw naar Rome zijn getrokken. Ja, zelfs zien wij de apostelen Paulus en Petrus reeds daarheen hunne schreden richten.

Ook Polycarpus, bisschop van Smyrna en Iustinus de martelaar, bezoeken haar. Gnostieken als Valentinus, Tatianus en Marcion vinden wij er. De monarchiaan Praxeas en de klein-Aziatische leeraar Irenaeus, later Origenes en Cyprianus, begeven zich er heen en zoeken er contact met bisschoppen en gemeenteleden. En terwijl deze mannen Rome bezoeken ten behoeve van de zaak van het Christendom, stelt Rome er op haar beurt prijs op om haren invloed op hen en door hen op de in de wereld verspreide gemeenten te doen gelden. Van geen gemeente zijn zoovele brieven aan andere gemeenten uitgegaan als van haar. Wij herinneren slechts aan de beide Clemensbrieven en den Pastor van Hermas, de brieven der bisschoppen Soter, Eleutherus, Victor en verschillende lateren. Letterlijk overal gaan deze brieven heen, naar Azië en Gallië, naar Carthago en Alexandrië. Wij kunnen ons niet anders dan verbazen over het drukke verkeer, zoowel persoonlijk als schriftelijk, waarvan Rome reeds toen het middelpunt was.

Het groote vertrouwen, dat de gemeente van Rome allengs won en de invloed, die zij dientengevolge uitoefende, waren — afgescheiden van wat zij reeds noemden — in hoofdzaak te danken aan den roep harer rechtzinnigheid. Reeds in de brieven van Ignatius wordt haar de lof gegeven van vreemde smetten vrij te zijn. In haar midden komen geen ketterijen op, wat dubbel opmerkelijk is in eene gemeente, die, in eene wereldstad gevestigd, uit zoo verschillende bestanddeelen bestond en aan zoovelerlei invloeden was blootgesteld. Voor een groot deel is dit zeker toe te schrijven geweest aan de belijnde geloofsbelijdenis, die zij reeds vóór het midden der tweede eeuw bezat en die van elken doopeling werd geëischt. Die belijdenis luidde : „Ik geloof in God, den almachtigen Vader en in Christus Jezus, zijn eeniggeboren Zoon, onzen Heer, voortgebracht door den Heiligen Geest en de maagd Maria, gekruisigd onder Pontius Pilatus, en begraven, den derden dag opgestaan uit de dooden, opgevaren naar de hemelen, zittende ter rechterhand des Vaders, vanwaar hij komen zal om te oordeelen levenden en dooden ; en in den Heiligen Geest, een heilige kerk, vergeving van zonden, opstanding des vleesches. Amen.” In deze belijdenis bezat de gemeente te Rome niet alleen een vasten grondslag voor verderen opbouw, maar ook een toetssteen ter beoordeeling van wat als onwaar moest worden geweerd. Daarmede verwierf zij den roem bij uitnemendheid de geboden Gods te bewaren en dientengevolge groote mate van vertrouwen, die haar stempelde tot moedergemeente.

Verschillende omstandigheden werkten er bovendien toe mede om de gemeente van Rome en vooral haren bisschop in aanzien te

doen klimmen. Terwijl allerlei strijdvragen van theologischen aard de kerken in het oosten verdeelden en verzwakten, bleef die te Rome daarvoor bewaard. Dit wekte in breede kringen zooveel vertrouwen, dat haar bisschop telkens om raad gevraagd werd of dat men er prijs op stelde zich tegenover hem te verdedigen. Zoo leverde Origenes in een brief aan den bisschop Fabianus te Rome een pleidooi voor zijne rechtzinnigheid en wendden zich egyptische geestelijken tot bisschop Dionysius, naar aanleiding van een door hem afgekeurd gevoelen van hun alexandrijnschen bisschop Dionysius. Vooral in de vierde eeuw klom hun aanzien gedurig. Keizer Constantijn de Grootte benoemde Milchiades, bisschop van Rome, tot voorzitter der commissie van vijf gallische bisschoppen, die de zaak der donatisten moest onderzoeken. Rechtzinnige mannen als Marcellus van Ancyra en Athanasius trokken, nadat zij afgezet waren, naar Rome. Athanasius werd op eene te Rome gehouden synode weder in de kerkelijke gemeenschap opgenomen, en daarna op het algemeen concilie te Sardika, dat op verlangen van den romeinschen bisschop was belegd, onschuldig en tot rechtmatigen bisschop van Alexandrië verklaard; ook Marcellus werd te Rome gerehabiliteerd. De bisschop van Rome was in die benauwde dagen hun toevlucht. Ook de eusebianen zochten, te midden van den ariëanschen strijd, zijn steun. Zij zonden een gezantschap naar Julius I met de opdracht, van hem eene beslissing uit te lokken omtrent hetgeen aan Athanasius was ten laste gelegd. Julius bleef echter getrouw aan zijn eenmaal jegens dezen laatsten ingenomen standpunt. De zooeven genoemde vergadering te Sardika bewijst den bisschop van Rome de bijzondere eer hem het recht toe te kennen van de samenstelling eener rechtbank, waarvoor voortaan een door een synode veroordeelde, maar in hooger beroep gekomen bisschop zou worden verhoord. Keizer Valentinianus ging straks in dit opzicht nog een stap verder, door de bisschoppen, die aan dien van Rome onderhoorig waren, geheel aan het recht der heidensche overheid te onttrekken en onder de jurisdictie van den bisschop te Rome te brengen. De geloovigen in het oosten beijveren zich, onder leiding van Basilius en Meletius, om met den bisschop van Rome, Damasus, tot overeenstemming te komen en een verbond met Rome te sluiten op den voet, waarop hare bisschoppen dit sinds de dagen van Fabianus met die van Alexandrië hadden gedaan. En al gelukte dit niet bij het leven van Basilius, toch bleef men daarop in de kerk van het oosten zoozeer gesteld, dat onder leiding van Meletius op een synode te Antiochië alle publicaties uit Rome van de laatste jaren werden onderschreven en men zich in dogmaticis daaraan onderwierp. Vooral Hieronymus, die den bisschop van Rome Damasus zeer vleide, werkte de verzoening tusschen de oostersche en westersche kerk in de hand.

Hieruit zien wij hoezeer de positie van den bisschop van Rome door dit alles in den loop der vierde eeuw was versterkt. Tegenover

de door dogmatische twisten zich versplinterende en verzwakkende oostersche kerken stond de kerk in het westen, feitelijk onder leiding van den bisschop te Rome, in hare eenheid sterk. Zonder zich in oostersche bespiegelingen te verliezen, hield men zich eenvoudig aan de eenmaal aangenomen geloofsbelijdenis en daarna aan wat te Nicea en te Constantinopel was vastgesteld. Daardoor won de bisschop van Rome bij toeneming vertrouwen. In het laatst der vierde eeuw kende men zelfs in het oosten aan den bisschop te Rome een bijzonder gezag en een eigenaardige betrekking op geheel de kerk toe, al werd deze ook niet nader gedefinieerd. Men zag in hem iets, wat men in geen ander zag. Was het omdat hij bisschop was van de eenige gemeente in het westen, die er op kon bogen, dat Petrus en Paulus deel gehad hadden aan hare ontwikkeling en haren bloei? Of lag de oorzaak vooral in den aureool, die om de oude keizerstad was blijven zweven, ook toen Constantijn zijn zetel naar Byzantium verplaatst had? Or was het de machtige invloed van keizer Constantijn zelf, die, terwijl hij gedurende zijn geheele leven een bijzondere eerbied voor Rome's bisschop aan den dag legde, in het oosten bleef naverken? Hoogstwaarschijnlijk hebben al deze invloeden er toe medegewerkt om Rome's bisschop langzamerhand in het oosten tot een *primus inter pares* te maken. Voor het westen gold dit nog in veel grootere mate. Was Rome's bisschop, nadat de keizerlijke residentie was verlegd, eigenlijk reeds de meest invloedrijke en rijkste persoon niet alleen in Rome zelf, maar op het geheele schiereiland, op het einde der vierde eeuw, toen de groote omwenteling in de woonplaatsen der Europeesche volken plaats vond, ten gevolge waarvan het West-Romeinsche rijk uiteenviel en niets meer scheen vast te staan, werd de gemeente van Rome, die met haren bisschop moedig en onverschrokken pal stond, trotseerende alle stormen, in de schatting van duizenden de natuurlijke erfgenaam van de ééne, centrale West-Europeesche macht.

Laat ons echter daarbij niet vergeten, dat de bisschoppen over het algemeen op geniale wijze partij hebben getrokken van de positie, die hunne gemeente allengs had ingenomen en die zij verkregen hadden. Wij weten, dat bisschop Victor een verordening gaf op kerkelijke feesten, die hij niet alleen voor zijne gemeente maar voor geheel de kerk verbindend verklaarde, zoodat elke gemeente, die zich er niet aan hield, als kettersch uit het kerkelijk verband zou worden verwijderd. Calixtus vindiceerde voor zich, op grond van Matth. 16 : 18 vv., het primaat van den bisschop van Rome en deed als zoodanig een edict voor geheel de christenheid uitgaan. Stephanus nam in den strijd over den ketterdoop hetzelfde standpunt in en eischte als *de* bisschop der bisschoppen gehoorzaamheid van de „*ecclesiae novellae et posterae*”. Vooral beijverden zich de bisschoppen Julius en Damasus om bij den kerkelijken strijd in het oosten zich als zoodanig te doen gelden. Inzonderheid Damasus plaatste zich op een hoog standpunt, door de oostersche

bisschoppen niet meer zijne broeders, maar zijne zonen te noemen en niet meer te spreken in opdracht van synode of westersche kerk, maar alleen krachtens het gezag van den apostolischen stoel. Het is dan ook geen wonder, dat wij van zijn opvolger Siricius af de bisschoppen van Rome steeds de meening hooren verkondigen, dat zij voor alle kerken zorgen moeten. Coelestinus bracht deze stelling in practijk, door, toen de patriarch van Alexandrië, Cyrillus, hem in den strijd met Nestorius had gemengd, eene synode te Rome bijeen te roepen, waarop Nestorius met afzetting en excommunicatie werd bedreigd, indien hij niet binnen tien dagen, nadat hij hiervan bericht had ontvangen, zijn gevoelen schriftelijk herriep. Leo I kende zich als bisschop van Rome het recht toe zich in Illyrië door een vicaris te doen vertegenwoordigen; de bisschoppen der Africaansche kerk beschouwde hij eenvoudig als van rechtswege te behooren tot zijne diocese; tegenover den patriarch van Alexandrië stelde hij zich als opperbisschop aan; het recht om in geschillen tusschen bisschoppen in Gallië uitspraak te doen, trok hij aan zich, en keizer Valentinianus steunde hem hierin door te verordenen ¹⁾, dat geen bisschop iets zonder de toestemming van den bisschop te Rome mocht ondernemen. Geheel in dien geest was het dan ook, dat de gezanten van den bisschop van Rome op het concilie van Chaleedon voor het eerst eene bijzondere plaats innamen, en hij straks om de bekrachtiging van de besluiten, aldaar genomen, verzocht werd. Paus Leo had trouwens een stelsel van het pausdom ontworpen, waarvan dit alles en nog veel meer de logische consequentie was, en dat, gegroeid in de geestesrichting der toenmalige catholieke kerk, daarin eene volkomen overwinning zou behalen.

Hij was namelijk uitgegaan van de stelling dat de rots, waarop Christus de kerk heeft gevestigd, Petrus is. Daarmede is de suprematie van dezen apostel boven al de andere apostelen en kerkvaders en priesters, die na hen zouden komen, uitgesproken. Toen de apostelen, na de uitstorting van den Heiligen Geest, den zendingsarbeid over de wereld verdeelden, werd Rome aan Petrus toegewezen, opdat van uit dit middelpunt van het wereldrijk het Évangelië zich te beter over de aarde zou kunnen verbreiden. Zoo werd deze stad de voornaamste bisschoppelijke zetel; haar bisschop, als plaats-bekleeder van Petrus, het hoofd en de overige christenen de leden der kerk. Aan hem behoort dus van rechtswege het voorzitterschap op de conciliën, want hij is de eerste niet slechts van de roomsche, maar van alle bisschoppen. Gehoorzaamheid aan hem moet door alle bisschoppen worden betoond, omdat, gelijk één der apostelen boven al de anderen stond in macht, zoo ook de stoel van Petrus verheven is boven alle bisschoppelijke zetels. Daarom ook dienen alle gewichtige zaken voor hem te worden gebracht. Boven alles heeft hij de macht om te binden en te ontbinden.

¹⁾ In 445.

Op deze wijze zijn de grondslagen van het pausdom gelegd, nadat de kerk haar beschreven organisatie met Rome als middelpunt had verkregen.

HOOFDSTUK II.

Botsing tusschen de keizervereering en de kerk.

Terwijl de kerk aldus hare inwendige aangelegenheden regelde en zich innerlijk versterkte, stond zij naar buiten bloot aan eene vervolging, die zich ontwikkelde tot een worsteling op leven en dood.

Tot eene juiste beoordeeling van den strijd in het romeinsche rijk eerst tegen de christenen en daarna tegen de kerk, moet allereerst in het oog worden gehouden dat de romeinen den godsdienst niet beschouwden als een geloof, in bepaalde leerstellingen uitgedrukt, maar als eene getrouwe waarneming van zekere godsdienstige ceremonies, in hare oude, nauwkeurig voorgeschreven vormen. Men zou kunnen zeggen, dat de romein met zijne goden verkeerde als een goed zakenman, die den goden gaarne gaf wat hun naar voorvaderlijke zeden toekwam, maar die dan ook van hunnen kant gelijke bescherming voor zich verwachtte als zij zijne voorvaderen hadden verleend. In zooverre was hij en practisch en conservatief. Wèl sloot men de vereering van vreemde goden niet uit, ja vereerde men hen zelfs niet zelden op haar eigen wijze, uit voorzorg dat zij niet tot vijanden werden gemaakt, nadat het volk, dat hen diende, was overwonnen, doch dit veranderde niets aan de vaste overtuiging, dat de oude godsdienst onveranderd moest blijven, zooals hij eenmaal was. De godsdienstige voorstellingen van den romein mochten van lieverlede allerlei wijzigingen ondergaan, de godsdienstige verplichtingen bleven dezelfde en moesten geregeld worden nagekomen.

In het eerst viel het den romeinen nog niet op, dat de christenen, door de gewone godsdienstige gebruiken te verwaarloozen, in botsing kwamen met den officieelen godsdienst. Want men beschouwde hun godsdienst als eene variatie van het jodendom, zoodat daarop de gunstige bepalingen van toepassing waren, die hiervoor golden. En dat kon geen kwaad, omdat die godsdienst immers aan een bepaald volk was gebonden, dat, hoe stroef en trotsch ook, niets vermocht tegenover het machtige romeinsche rijk.

Maar dit werd geheel anders, toen uit den klimmenden haat der joden tegen de christenen duidelijk bleek, dat dezen geheel iets anders dan de joden bedoelden, en het christendom, vooral na de verwoesting van Jerusalem, steeds meer als een zelfstandige godsdienst, buiten het joodsche land, in verschillende deelen van het romeinsche rijk optrad. Het ergerde den heidenen dat de christenen zich onttrokken aan de godsdienstige feesten en maaltijden; dat zij de tempels niet meer bezochten; zoo goed als geen ambten